

A. Srebrakowski

BIAŁORUŚ I BIAŁORUSINI NA UNIWERSYTECIE STEFANA BATOREGO W WILNIE*

W Wielkim Księstwie Litewskim (WKL) ludność ruska, której potomkami są dzisiejsi Białorusini, stanowiła większość mieszkańców jego terytorium, a język ruski był przez długie lata językiem kancelarii wielkoksiążęcej. Już po rozpadzie Rzeczypospolitej i wcieleniu większości obszaru WKL do Rosji, Białorusini nadal stanowili na tak zwanych ziemiach zabranych, większość mieszkańców. Na przełomie XIX i XX w. wspomniana dominacja dotyczyła głównie obszaru, który dzisiaj obejmują granice Republiki Białoruś, natomiast im bliżej dawnej stolicy WKL, Wilna, tym odsetek Białorusinów malał. W samym mieście liczba Białorusinów była zaś już znikoma. W roku 1919 na obszarze Okręgu Wileńskiego¹, 53,6% mieszkańców stanowili Polacy, 21,4% Białorusini, 8,1% Żydzi, 6,9% Litwini, 2,3% tak zwani “Tutejsi” oraz 7,7% inne narodowości. Największy odsetek Białorusinów rejestrowano wtedy w powiecie nowogródzkim (75,5%) oraz wilejskim (57,8%). Z kolei w samym Wilnie 56,2% (72 416 osób) stanowili Polacy, 36,1% (46 559 osób) Żydzi, 2,3% (2920 osób) Litwini, 1,4% (1781 osób) Białorusini oraz 4,1% (5278 osób) inne narodowości². Mimo więc pewnego regresu, nadal w bezpośrednim zasięgu wpływów miasta Wilna znajdowały się tereny, gdzie dominowała, lub stanowiła znaczny odsetek, ludność białoruska. Taki stan rzeczy utrzymał się aż do wybuchu II wojny światowej³.

* Bazę źródłową niniejszego tekstu stanowią materiały zebrane w ramach projektu badawczego MNiSW Portret zbiorowy społeczności akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939). Nr. 1. H01G 045 28. Wystąpienie niniejsze stanowi dopełnienie wcześniej opublikowanego artykułu: *Srebrakowski A.* Litwa i Litwini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie // *Stosunki polsko-litewskie wczoraj i dziś. Historia, kultura, polityka* / Pod red. W. K. Roman i J. Marszałek-Kawy. Toruń, 2009. S. 105–136.

¹ Obejmował on powiaty: Brasław, Dzisna, Grodno, Lida, Nowogródek, Oszmiana, Świeciany, Troki, Wilejka, Wilno oraz jako osobne jednostki administracyjne, miasta Wilno i Grodno.

² Spis ludności na terenach administrowanych przez zarząd Cywilny Ziem wschodnich (grudzień 1919) / Wydał E. Romer. Lwów, 1920. S. 31.

³ Szerzej na temat stosunków narodowościowych ziem północno-wschodnich II RP patrz: *Eberhardt P.* 1) Polska granica wschodnia 1939–1945. Warszawa, 1993; 2) *Przemiany narodowościowe na Białorusi.* Warszawa, 1994; *Srebrakowski A.* Struktura narodowościowa Kresów północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1931–1939 // *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / Pod red. S. Ciesielskiego. Toruń, 2003. S. 127–148.

Głównym ośrodkiem administracyjnym i kulturalnym ziem północno-wschodnich II RP było Wilno. Szczególnie ze względów kulturotwórczych, jednak decydowały tu także kwestie czysto polityczne, władze odradzającej się Polski zadecydowały o tym, aby utworzyć w tym mieście polski uniwersytet. Placówka ta powstała jako nie nowa uczelnia, lecz jako kontynuacja dawnego Uniwersytetu Wileńskiego, któremu teraz nadano nazwę Uniwersytet Stefana Batorego (USB). W dekrete Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego z dnia 28 VIII 1919 r. czytamy:

...Sławną uczelnię wileńską, przez Jezuitów w roku 1570 założoną, przez Stefana Batorego w roku 1578 do godności uniwersytetu podniesioną, przez Komisję Edukacji Narodowej zreformowaną, staraniem Adama Czartoryskiego odnowioną, a brutalną przemocą despoty rosyjskiego bezprawnie w swych czynnościach zawieszoną, powołuję po kilkudziesięcioletniej przerwie do wznowienia wielkopomnej działalności, a czynię to, by spełnić życzenia i zaspokoić potrzeby miejscowej ludności, by w imię prawdziwej swobody nawiązać odwieczną złotą nić cnoty, wiedzy i kultury, zerwaną dzikim gwałtem...⁴.

Wyraźnie więc wskazuje się tu na kontynuację uczelni zlikwidowanej w dniu 1 maja 1831 roku. Anonsowana w dekrete ciągłość historyczna nie jest li tylko czczą figurą retoryczną. Pewien rodzaj fizycznej (personalnej) ciągłości dziejów uczelni uzasadnia dalszy los wydziału prawno-teologicznego dawnego Uniwersytetu Wileńskiego, który po roku 1831 jeszcze przez ponad 10 lat funkcjonował w Wilnie jako Akademia Duchowna. Podobnie jak zresztą dawny wydział lekarski jako Akademia Medyko-Chirurgiczna. W roku 1842 ta ostatnia została zlikwidowana, natomiast Akademię Duchowną razem z kadrą nauczającą przeniesiono do Petersburga, gdzie rozpoczęła na nowo samodzielną działalność i funkcjonowała jako Rzymsko-Katolicka Cesarska Akademia Duchowna. W roku 1917 w wyniku przeobrażeń, które przyniosła rewolucja została ostatecznie zlikwidowana. Jednak niektórzy wychowankowie tej uczelni, będący w tym czasie już jej wykładowcami, jak na przykład ks. Bronisław Żongołłowicz, przybyli do Wilna, aby tu tworzyć wydział teologiczny nowego uniwersytetu⁵.

To nawiązywanie do dawnych tradycji miało oczywiście ważny podtekst polityczny. W taki sposób pokazywano, że polska obecność w Wilnie nie jest czymś nowym lecz kontynuacją stanu trwającego już od wieków.

Generalnie, poza doraźnymi celami politycznymi wynikającymi z samego faktu istnienia tej placówki, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie stał się główną uczelnią kształcąca inteligentów na potrzeby województw kresowych. Kiedy prześledzimy dane statystyczne na temat pochodzenia studentów tej uczelni, okaże się, że ponad 60% z nich to mieszkańcy województw kresowych, z czego 1/3 pochodziła z Wileńszczyzny. Taki stan rzeczy powodował, że skład narodowościowy studentów USB był zróżnicowany, tak jak zróżnicowana była ludność Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej.

⁴ Wrzosek A. Wskrzeszenie Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919 // Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. Wilno, 1929. T. II: Dziesięciolecie 1919–29. S. 26.

⁵ Na temat kwestii reaktywacji uniwersytetu w Wilnie patrz więcej w: *Opacki Z.* Reaktywacja czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918–1919 // *Kwartalnik Historyczny*. 1998. Nr. 3. S. 49–64; *Zamojska D.* Akademicy i urzędnicy. Kształtowanie ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce 1915–1920. Warszawa, 2009. S. 79–112.

Tab. 1. Podział studentów USB według miejsca urodzenia, lata 1919–1921⁶.

Rok akademicki	Liczba studiujących	Z tej liczby z					
		Litwy i Białorusi	Kongresówki	Małopolski	Innych ziem polskich	Rosji	Innych państw
1919/1920	547	392	105	5	8	37	–
1920/1921	788	541	119	20	6	68	34

Dla roku akademickiego 1921/1922 nie ma podanych informacji o miejscu urodzenia studentów. W roku akademickim 1922/1923, na ogólną liczbę studentów wynoszącą 2202 osoby, 1878 pochodziło z obszaru byłego zaboru rosyjskiego, 210 z terenu Rosji, 71 z obszaru byłego zaboru austriackiego, 2 z obszaru byłego zaboru pruskiego, 2 z terenu Niemiec, po 1 osobie z terenu Francji, Szwajcarii, Rumunii i Azji oraz 35 osób będących obywatelami innych państw (obcoppodani)⁷.

Tab. 2. Podział studentów USB według miejsca urodzenia, lata 1923/1924–1932/1933.

Rok akademicki	Liczba studiujących	Z tej liczby z					
		Wilno	Kresy Wschodnie	Małopolska i Śląsk Cieszyński	Wielkopolska i Góry Śląsk	Kongresówka	Zagranica
1923/1924	2209	316	771	69	16	622	415
1924/1925	2238	419	634	68	9	603	505
1925/1926	2506	353	792	127	13	682	539
1926/1927	2806	327	1024	127	9	784	535
1927/1928	3046	501	1038	152	12	709	634
1928/1929	3177	565	1097	191	17	664	643
1929/1930	3416	577	1027	166	36	866	744
1930/1931	3618	712	1195	167	39	775	730
1931/1932	3881	756	1354	195	20	773	783
1932/1933	3923	751	1418	187	25	732	810

⁶ Dane o pochodzeniu studentów USB nie są niestety jednorodne, dlatego przedstawiono je w osobnych trzech tabelach. Jedyną kategorią, która powtarza się we wszystkich zestawieniach byli studenci przybyli na studia w Wilnie z zagranicy. W tej kategorii zdecydowaną część osób stanowili przybysze z za kordonu litewskiego oraz Rosji i Białorusi. Z tego względu należy przypuszczać, że przynajmniej pewną część tej grupy mogli stanowić Białorusini. Aby jednak określić właściwą liczbę takich osób, trzeba przeprowadzić dokładną analizę danych personalnych studentów USB na podstawie ich teczek osobowych. Nie jest to jednak zadanie łatwe i możliwe do wykonania w krótkim czasie przez jedną osobę, a to dlatego, że w latach 1919–1939 na uczelni tej immatrykulowano łącznie 14 033 studentów.

⁷ VI spis wykładów na III trymestr i skład uniwersytetu w roku akademickim 1922/23. Wilno, b. d. S. 58–59.

Tab. 3. Podział studentów USB według miejsca urodzenia c.d. lata 1933/1934–1937/1938

Miejsce urodzenia	Liczba studentów z danego województwa w roku akademickim				
	1933/1934	1934/1935	1935/1936	1936/1937	1937/1938
Ogółem	3872	3562	3365	3415	3110
Warszawa miasto	119	64	44	45	50
Woj. warszawskie	78	39	33	48	47
Woj. Łódzkie	141	123	93	106	83
Woj. kieleckie	140	94	88	87	76
Woj. lubelskie	103	92	79	84	66
Woj. białostockie	465	437	397	421	364
Woj. wileńskie	1165	1821	1691	1757	1620
Woj. nowogródzkie	327	379	348	364	332
Woj. poleskie	194	187	176	171	156
Woj. wołyńskie	101	119	131	148	125
Woj. poznańskie	13	22	24	21	36
Woj. pomorskie	8	16	21	27	38
Woj. śląskie	11	12	14	11	13
Woj. krakowskie	40	21	15	26	22
Woj. łwowskie	54	34	31	32	27
Woj. stanisławowskie	28	18	12	12	4
Woj. tarnopolskie	32	14	14	11	12
Zagranica	853	70	54	44	39

Źródła danych w tabelach 1–3: Program wykładów i skład uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20. Wilno, 1919. S. 29; III spis wykładów i skład uniwersytetu w roku akademickim 1920/21. Wilno, b. d. S. 42–43; IV spis wykładów i skład uniwersytetu w roku akademickim 1921/22. Wilno, b. d. S. 60–61; VI spis wykładów na III trymestr i skład uniwersytetu w roku akademickim 1922/23. Wilno, b. d. S. 58–59; Skład uniwersytetu w roku akademickim 1923/24. Wilno, b. d. S. 42–43; Skład uniwersytetu w latach akademickich 1924/25, 1925/26 i 1926/27. Wilno, b. d. S. 46–51 (S. 46–47 rok 1924/25, S. 48–49 rok 1925/26, S. 50–51 rok 1926/27); Skład uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29. Wilno, b. d. (wklejki); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zasze w latach 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33. Wilno, b. d. (wklejki); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35. Wilno, b. d. (wklejka); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36. Wilno, b. d. (wklejka); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37. Wilno, b. d. (wklejka); Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938. Wilno, b. d. (wklejka); Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939. Na 20-lecie wskrzeszenia wszechnicy. Wilno, 1938 (wklejka po S. 237).

Kiedy zapoznamy się z danymi o składzie narodowościowym⁸ studentów USB widać wyraźnie, że przez całe dwudziestolecie jego działalności, studiowali tam przedstawiciele właściwie wszystkich narodowości zamieszkujących Kresy. Osobną kwestią jest to, czy rozkład procentowy studentów na uniwersytecie podzielonych według deklarowanej narodowości, pokrywał się z takim rozkładem dla całego obszaru Kresów Wschodnich.

⁸ Do roku akademickiego 1926/27 kancelaria uniwersytecka podawała liczbę studentów według deklarowanej narodowości, natomiast od roku akademickiego 1927/28 według deklarowanego języka ojczystego. Z tego względu przedstawiono te dane w osobnych dwóch tabelach.

Tab. 4. Podział studiujących na USB według narodowości⁹.

Rok akademicki	Narodowość studentów:														
	Polska	Żydowska	Litewska	Białoruska	Niemiecka	Rosyjska	Tatarska	Karańska	Francuska	Ruska (Ukraińska)	Łotewska	Czeska	Węgierska	Inna	Razem
1919/1920	472	53	6	5	2	6	•	•	•	•	•	•	•	3	547
	86,3	9,7	1,1	0,9	0,4	1,1	•	•	•	•	•	•	•	9,7	
1920/1921	647	103	4	19	3	7	•	•	•	•	•	•	•	5	788
	82,1	13,7	0,5	2,4	0,4	0,9	•	•	•	•	•	•	•	0,6	
1921/1922	1349	297	7	49	7	17	8	1	–	–	–	–	–	–	1735
	77,8	17,1	0,4	2,8	0,4	0,9	0,5	0,1	–	–	–	–	–	–	
1922/1923	1777	317	16	48	4	24	10	5	1	–	–	–	–	–	2202
	80,7	14,4	0,7	2,2	0,2	1,1	0,5	0,2	0,1	–	–	–	–	–	
1923/1924	1778	350	12	36	3	21	5	2	1	1	–	–	–	–	2209
	80,5	15,9	0,5	1,6	0,1	0,9	0,2	0,1	0,1	0,1	–	–	–	–	
1924/1925	1802	356	14	30	3	27	3	1	1	1	–	–	–	–	2238
	80,5	15,9	0,6	1,3	0,1	1,2	0,1	0,0	0,0	0,0	–	–	–	–	
1925/1926	1995	417	15	26	3	47	–	1	1	–	1	–	–	–	2506
	79,6	16,6	0,6	1,0	0,1	1,9	–	0,0	0,0	–	0,0	–	–	–	
1926/1927	2121	556	22	21	2	69	–	–	–	9	4	1	1	–	2806
	75,6	19,8	0,8	0,8	0,1	2,5	–	–	–	0,3	0,1	0,0	0,0	–	

Tab. 4a. Podział studiujących na USB według języka ojczystego.

Rok akademicki	Język ojczysty studentów:															
	Polski	Żydowski	Litewski	Białoruski	Niemiecki	Rosyjski	Tatarski	Karański	Francuski	Ukraiński (Ruski)	Łotewski	Czeski	Węgierski	Angielski	Inny	Razem
1927/1928	2143	728	32	35	3	81	–	–	–	16	4	3	1	–	–	3046
	70,1	23,9	1,1	1,2	0,1	2,7	–	–	–	0,5	0,1	0,1	0,0	–	–	
1928/1929	2106	864	42	57	4	60	2	14	–	23	2	2	1	–	–	3177
	66,3	27,2	1,3	1,8	0,1	1,9	0,1	0,4	–	0,7	0,1	0,1	0,0	–	–	
1929/1930	2232	899	50	61	9	116	2	2	–	41	1	2	1	–	–	3416
	65,3	26,3	1,5	1,8	0,3	3,4	0,1	0,1	–	1,2	0,0	0,1	0,0	–	–	
1930/1931	2286	989	70	56	7	156	–	–	1	49	–	3	1	–	–	3618
	63,2	27,3	1,9	1,6	0,2	4,3	–	–	0,0	1,4	–	0,1	0,0	–	–	

⁹ UWAGA — dla każdego roku akademickiego, w górnym wierszu, wytłuszczonym drukiem podana jest liczba bezwzględna studentów, natomiast w dolnym wierszu, kursywą podano odsetek studentów. Ponieważ wartości procentowe zaokrąglono do 1/10 wszystkie wyniki poniżej 0,05% zostały zapisane jako 0,0%, natomiast powyżej jako 0,1%.

Rok akademicki	Język ojczysty studentów:															
	Polski	Żydowski	Litewski	Białoruski	Niemiecki	Rosyjski	Tatarski	Karaïmski	Francuski	Ukraiński (Ruski)	Łotewski	Czeski	Węgierski	Angielski	Inny	Razem
1931/1932	2337	1118	97	85	7	172	–	–	1	54	4	4	–	2	–	3881
	60,2	28,9	2,5	2,2	0,2	4,4	–	–	0,0	1,4	0,1	0,1	–	0,1	–	
1932/1933	2283	1184	97	79	8	209	–	2	1	56	3	1	–	–	–	3923
	58,2	30,2	2,5	2,0	0,2	5,3	–	0,1	0,0	1,4	0,1	0,0	–	–	–	
1933/1934	2307	1067	101	94	13	•	•	•	•	52	•	•	•	•	238	3872
	59,6	27,6	2,6	2,4	0,3	•	•	•	•	1,3	•	•	•	•	6,2	
1934/1935	2297	789	110	79	11	152	•	•	•	41	•	•	•	•	83	3562
	64,5	22,2	3,1	2,2	0,3	4,3	•	•	•	1,2	•	•	•	•	2,3	
1935/1936	2176	608	105	92	71	170	•	•	•	39	•	•	•	•	4	3365
	64,7	18,1	3,1	2,7	2,1	5,1	•	•	•	1,2	•	•	•	•	0,1	
1936/1937	2295	636	105	99	12	224	•	•	•	36	•	•	•	•	8	3415
	72,6	13,4	3,0	2,9	0,4	6,8	•	•	•	0,9	•	•	•	•	0,1	

Źródła: patrz tabela 1–3.

Jak można się było spodziewać największy odsetek¹⁰ studiujących na USB stanowili Polacy, następni w kolejności byli zaś Żydzi, a za nimi Rosjanie, Litwini i Białorusini. W wypadku interesującej nas ludności białoruskiej odsetek studiujących na tej uczelni znacznie odbiega od procentu ludności białoruskiej na terenie Kresów Wschodnich. Według danych spisu ludności z 1931 roku, gdzie kryterium narodowościowym było określenie języka ojczystego, w województwie wileńskim 22,7% mieszkańców uznawało za ojczysty język białoruski, w nowogródzkim 39,1%, w poleskim 6,6% (w tym województwie 62,5% osób podało jako ojczysty język “tutejszy”).

Przy takim odsetku ludności białoruskiej na obszarach, z których rekrutowała się największa część studentów USB można by przypuszczać, że Białorusini będą stanowili odpowiednio wysoki procent na uniwersytecie. Rzeczywistość była jednak całkiem inna. W pierwszym roku istnienia uczelni odsetek Białorusinów był mniejszy od 1%, natomiast w ostatnim roku dla którego posiadamy dane statystyczne, zbliżał się do 3%. Co ciekawe, nawet w porównaniu z ludnością litewską, nad którą Białorusini mieli przewagę liczebną (z wyłączeniem miasta Wilna), także wypadali bardzo niekorzystnie. Do roku akademickiego 1929/30, kiedy liczba studiujących Białorusinów była większa od liczby studiujących Litwinów, i tak nie odpowiadało to stosunkowi procentowemu Białorusinów do Litwinów na terenie szeroko pojmowanej Wileńszczyzny.

Z kolei od roku akademickiego 1930/31 aż do wybuchu II wojny światowej liczba i odsetek studiujących Litwinów były już większe od liczby studiujących Białorusinów. Aby wytłumaczyć taki stan rzeczy trzeba przeprowadzić osobne studium porównawcze białoruskich i litewskich studentów USB. Prawdopodobnie przyczyna może tkwić w tym,

¹⁰ W tym miejscu odnoszę się do roku akademickiego 1936/37, czyli ostatniego dla którego dysponujemy danymi statystycznymi.

że w mieście Wilnie liczba Litwinów przekraczała o 40% liczbę Białorusinów. Możliwe jest więc, że w latach 30. Wilnianie pochodzenia litewskiego w większym stopniu zaczęli zapisywać się na USB i dzięki temu przewyższyli liczebnie studiujących Białorusinów. Jest to tym bardziej możliwe ze względu na fakt niewielkiej liczebności obu społeczności na uczelni, więc pojawienie się dziesięciu czy dwudziestu nowych osób diametralnie zmieniało wielkość procentu studentów tych narodowości.

Ogólnie rzecz biorąc, fakt niewielkiej reprezentacji Białorusinów na USB należy tłumaczyć strukturą społeczną tej mniejszości¹¹. Zdecydowana większość tej ludności to byli chłopci, których status materialny był bardzo niski, więc nie było ich stać na to aby opłacić swoim dzieciom studia. Niebagatelne znaczenie miał także wysoki stopień analfabetyzmu wśród Białorusinów, który już na wejściu ograniczał liczbę potencjalnych kandydatów na późniejszych studentów uniwersytetu. Inny powód nielicznego wstępowania tej ludności na studia widzi Tadeusz Zienkiewicz. Jego zdaniem, jedną z ważnych przyczyn takiego stanu rzeczy była znikoma liczba szkół białoruskich na Wileńszczyźnie i Nowogródczyźnie, co ograniczało do minimum grupę białoruskich maturzystów¹². Nie należy oczywiście zapominać także o polityce polskich władz państwowych, która preferowała na tym terenie działania na rzecz asymilacji mniejszości narodowych¹³. Chociaż jak zauważa Seweryn Wysłouch w specjalnym opracowaniu dla Instytutu Badań Spraw Narodowościowych¹⁴, które przygotowano tuż przed wybuchem II wojny światowej, zapędy polonizacyjne administracji polskiej przynosiły efekty wręcz przeciwne do zamierzonych. Komentując kwestię lansowania szkolnictwa polskiego wśród Białorusinów zamiast szkół białoruskich, twierdzi on, że:

...ze wzrostem kultury umysłowej i materialnej danego środowiska wzrastają aspiracje wyższego rzędu, w tym wypadku świadomość i potrzeby narodowe białoruskie. Innymi słowy wychowanek szkoły polskiej pozostaje nadal we własnym środowisku białoruskim, rozwijając świadomość i aspiracje narodowe białoruskie. W ten sposób polska szkoła i oświata uobywatelnia dziecko wiejskie, podnosi je na wyższy poziom, przygotowując w ten sposób do łatwiejszego przyjęcia własnych białoruskich ideałów narodowych. Stąd wniosek, że nauczanie języka polskiego w szkole to tylko jedno z ogniw polskiej polityki asymilacji narodowej, lecz o ile za tym ogniem nie idą inne dalsze, w sposób trwały związujące białoruską ludność prawosławną z państwem i polskością – to w skutkach możemy wychować społeczeństwo narodowców białoruskich, którzy się nauczyli nieźle władać językiem polskim w mowie i piśmie. To zaś, co trwale wiąże jednostkę z państwem — to jej indywidualna świadomość pełnowartościowości obywatelskiej, to jej udział w życiu gospodarczym, społecznym, samorządowym itd., na tych samych prawach i granicach co innej jednostki, należącej do tzw. uprzywilejowanej warstwy narodowej, tj. Polaków katolików...¹⁵

Może więc widoczna tendencja stałego wzrostu liczby studiujących Białorusinów była właśnie efektem tego, co opisywał Seweryn Wysłouch? Na pewno jest to kwestia, którą trzeba będzie dogłębnie przebadać.

¹¹ Trzeba oczywiście pamiętać, że na obszarze niektórych mniejszych jednostek administracyjnych jakimi były powiaty, ludność białoruska stanowiła nawet większość mieszkańców na danym obszarze.

¹² Zienkiewicz T. Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (rekonesans) // *Acta Polono-Ruthenica*. 2009. T. IX. 2009. S. 171.

¹³ Por.: Januszewska-Jurkiewicz J. Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939. Katowice, 2010. S. 598–645. — Bardzo ciekawe uwagi na temat zachowania się polskich urzędników wobec ludności białoruskiej na Wileńszczyźnie i Nowogródczyźnie oraz o sytuacji materialnej tej ludności zamieszczono w zbiorze reportaży cenionego reportera wileńskiego: Mackiewicz J. Bunt rojstów. Wilno, 1938.

¹⁴ Jest to publikacja z klauzulą "tajne" wydana na powielaczku, w nakładzie 10 egzemplarzy.

¹⁵ Świadomość narodowa ludności prawosławnej zamieszkującej wschodnie i północno-wschodnie powiaty Wileńszczyzny / Oprac. S. Wysłouch. Warszawa, 1939. S. 69.

Mimo swojej wysokiej liczebności na Kresach Wschodnich, mimo znacznego wkładu w rozwój WKL, w odrodzonej Polsce, na reaktywowanym USB reprezentacja ludności białoruskiej była niewielka. W pierwszym roku istnienia uczelni liczyła tylko pięć osób i nie przekroczyła liczby stu osób w ostatnim roku, z którego posiadamy dane statystyczne o składzie narodowościowym USB. Nie są to więc liczby, które mogą nam pozwolić na przedstawienie tendencji rozwojowych tej społeczności, a jedynie zarejestrować zaistnienie konkretnych faktów. W takim też kontekście można przyrzeć się na jakich wydziałach USB studiowali Białorusini.

Tab. Liczba studentów podających jako ojczysty język białoruski studiujących na poszczególnych wydziałach USB w latach 1927/1928–1937/1938

Rok akademicki	Ogólna liczba studentów podających jako ojczysty język białoruski	Z ogólnej liczby studentów podających jako ojczysty język białoruski było kobiet i mężczyzn		Z ogólnej liczby studentów podających jako ojczysty język białoruski, było ich na wydziale							
				Humanistycznym	Teologicznym	Prawa i nauk społecznych	Matematyczno-przyrodniczym	Studium rolniczym	Lekarskim	Studium farmaceutycznym	Sztuk Pięknych
1927/1928	35	Kobiet	5	2	–	1	1	–	1	–	–
		Mężczyzn	30	3	–	11	3	2	11	–	–
1928/1929	57	Kobiet	19	2	–	1	12	2	2	–	–
		Mężczyzn	38	4	1	11	12	1	9	–	–
1929/1930	61	Kobiet	17	1	–	3	8	2	3	–	–
		Mężczyzn	44	5	2	11	11	5	10	–	–
1930/1931	56	Kobiet	10	3	–	1	3	1	2	–	–
		Mężczyzn	46	7	1	16	7	6	9	–	–
1931/1932	85	Kobiet	20	3	–	–	12	2	3	–	–
		Mężczyzn	65	9	2	19	15	8	12	–	–
1932/1933	79	Kobiet	22	8	–	1	10	–	3	–	–
		Mężczyzn	57	8	2	19	13	5	9	1	–
1933/1934*	94	Kobiety i mężczyźni	94	13	4	21	33	6	15	–	2
1934/1935	79	Kobiet	17	4	–	3	6	1	3	–	–
		Mężczyzn	62	2	3	16	13	11	16	–	1
1935/1936	92	Kobiet	24	4	–	4	11	4	1	–	–
		Mężczyzn	68	4	1	21	14	9	19	–	–
1936/1937	99	Kobiet	33	6	–	5	9	3	2	1	7
		Mężczyzn	66	4	1	18	6	11	21	–	5
1937/1938	94	Kobiet	34	4	–	5	14	5	4	1	1
		Mężczyzn	60	1	3	21	7	10	17	1	–

* UWAGA — dla roku 1933/1934 brak danych z podziałem według płci.

Źródło: Skład uniwersytetu w latach akademickich 1927/28 i 1928/29. Wilno, b. d. (wklejka); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1933/34 oraz zmiany zaszele w latach 1929/30, 1930/31, 1932/33. Wilno, b. d. (wklejka); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35. Wilno, b. d. (wklejka); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36. Wilno, b. d. (wklejka); Skład uniwersytetu w roku akademickim 1936/37. Wilno, b. d. (wklejka); Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1937–1938. Wilno, b. d. (wklejka); Rocznik Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1938–1939. Na 20-lecie wskreszenia wszechnicy. Wilno, 1938 (wklejka po S. 237).

Prezentowane zestawienie pozwala nam prześledzić stan rzeczy jedynie za ostatnie 11 lat, wynika to jednak z faktu, że dopiero od roku akademickiego 1927/28 podawano informacje o składzie narodowościowym uczelni z uwzględnieniem podziału danych na poszczególne wydziały. Ponieważ dysponujemy danymi rozpisanyymi według płci, warto najpierw przyjrzeć się jaki był odsetek kobiety wśród studentów Białorusinów. W roku akademickim 1927/28 stanowiły one 14,3% studiujących Białorusinów (ogólny odsetek studiujących kobiet wynosił w tym roku 32,6%), w kolejnym roku było to już 33,3% (ogólny odsetek 34,2%), a w ostatnim roku 36,2% (ogólny odsetek 34,6%)¹⁶. Generalnie rzecz biorąc, przez cały czas istnienia uniwersytetu liczba studiujących Białorusinek była niższa od liczby studiujących Białorusinów i odpowiadało to ogólnej tendencji dla całego USB, jak i pozostałych uczelni wyższych w przedwojennej Polsce. Jedynym odejściem od ogólnej tendencji uniwersyteckiej było niewielkie zainteresowanie Białorusinek Wydziałem Humanistycznym.

W skali całego uniwersytetu, do roku akademickiego 1932/33, najwięcej kobiet (mowa tu o wszystkich narodowościach) studiowało właśnie na tym wydziale, następne w kolejności były zaś — Wydział Matematyczno-Przyrodniczy oraz Wydział Prawa i Nauk Społecznych. Co więcej, na Wydziale Humanistycznych kobiety stanowiły 2/3 wszystkich studentów. W wypadku Białorusinek nie widać już takiej tendencji. Ich odsetek w stosunku do mężczyzn wahał się tu w różne strony, bez wyraźnie zaznaczonej dominacji.

Jeśli obserwować społeczność Białorusinów na USB bez podziału na płeć, to widać, że wybierali oni przede wszystkim "praktyczne" kierunki studiów. Najczęściej zapisywali się na trzy wydziały: Prawa i Nauk Społecznych, Lekarski oraz Matematyczno-Przyrodniczy. Incydentalnie pojawiali się zaś na Studium Farmaceutycznym, Wydziale Sztuk Pięknych oraz Wydziale Teologicznym. Ciekawostką wartą głębszego zbadania jest fakt gwałtownego, jednorazowego wzrostu liczby studentów Białorusinów, do 12 osób, na Wydziale Sztuk Pięknych w roku akademickim 1936/37. Ważne jest to, że rok wcześniej na tym wydziale nie było żadnego Białorusina, natomiast rok później pozostała tam tylko jedna kobieta¹⁷. Niestety na obecnym etapie badań trudno wyjaśnić przyczynę takiego stanu rzeczy, będzie to możliwe dopiero wtedy, gdy pozna się nazwiska tych osób.

Podobnie jak reszta studentów, studiujący Białorusini aktywnie uczestniczyli w życiu akademickim. Udzielali się w wielu organizacjach¹⁸, tworzyli też swoje własne stowarzyszenia. Jedną z pierwszych, działającą od roku akademickiego 1921/22, to Związek Białorusinów występujący także pod nazwą Białoruski Związek Akademicki USB w Wilnie (BZA), ewentualnie Związek Białoruskich Studentów¹⁹. Kuratorem stowarzyszenia z ramienia Senatu uczelni był sławista prof. Erwin Koschmieder, zarząd zaś tworzyli: prezes — M. Marcińczyk, człon-

¹⁶ Jak już wspomniano wyżej, przy tak niewielkich liczbach bezwzględnych dla populacji Białorusinów trudno wyciągać jakieś daleko idące wnioski i wskazywać na jakieś tendencje, a to dlatego, że ubytek lub powiększenie grupy o kilka osób powoduje zmianę o dziesiątki procent.

¹⁷ Por.: Srebrakowski A. Informacja o studentach Białorusinach studiujących na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie // *Belaruska-pol'skiya arkhivalii: Stan i perspektywy* / Red. K. Kozak. Minsk, 2003. S. 113.

¹⁸ Charakterystyczne dla tamtych czasów było to, że nowi studenci wstępujący na uczelnię, w ciągu pierwszych tygodni na uniwersytecie zapisywali się gremialnie do bardzo wielu organizacji i dopiero po kilku miesiącach, w naturalny sposób, jedne organizacje porzucali, a z innymi wiązali się na stałe. Podano na podstawie relacji Jerzego Jasieńskiego udzielonej autorowi w 1997, podczas realizacji filmu dokumentalnego „Włóczęgą przez życie”, reżyser Juliusz Janicki, scenariusz Aleksander Srebrakowski, produkcja 1997 r.

¹⁹ Pilch A. „Rzeczpospolita Akademicka”. Studenci i polityka 1918–1933. Kraków, 1997. S. 167.

kowie - I. Gogoliński, B. Grabiński, J. Łabiniec, A. Zieniuk. W 1925 r. akces do BZA zgłosiło 50 osób²⁰, natomiast według stanu na dzień 1 lutego 1934 r. liczył on 47 członków²¹.

W początkach swojej działalności, w latach 20, pozostawał on pod wpływem Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hramady (Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада). Po delegalizacji tej organizacji (23 marca 1927 r.) BZA znalazł się pod skrzydłami Związku Białoruskich Organizacji Kulturalnych i Gospodarczych, tzw. "Centrsajuzu" powołanego przez Antoniego Łuckiewicza (Anton Łuckiewicz) i Radosława Ostrowskiego (Radasław Astrouski)²². Tym razem było to ugrupowanie ugodowe wobec władz polskich. Białoruscy komuniści, ale także i chadeacy nazywali "Centrazajuz" "białoruską sanacją" lub "stowarzyszeniem polonofilów"²³. Mimo wytykanej przez innych polonofilstki, organizacja jako główny cel stawiała sobie "... zjednoczenie wszystkich akademików USB w jedną organizację koleżeńską, szerzenie świadomości narodowej wśród swych członków i przygotowanie ich do pracy kulturalnej, społecznej i oświatowej na terenach, przez ludność białoruską zamieszkałych"²⁴.

Aktywność organizacja przejawiała w formach typowych dla ówczesnych stowarzyszeń akademickich. Były to więc wszelkiego rodzaju wykłady i spotkania dyskusyjne, wieczory literackie, organizowano nawet spotkania teatralne oraz prowadzono różnego rodzaju kursy²⁵. Każda organizacja, jeśli tylko dysponowała odpowiednimi środkami starała się wydawać swoje czasopismo. Podobnie było z BZA. Od roku 1922 wydawano miesięcznik "Наш шлях", natomiast po upadku tego czasopisma, od roku 1924 zaczęto wydawać nowy periodyk "Студэнская Думка". Tym razem czasopismo przetrwało do roku 1930, a po długiej przerwie wydano jeszcze jeden jego numer w roku 1935. Łącznie ukazało się 15 numerów tego czasopisma. W artykule wstępnym pierwszego numeru czasopisma redakcja deklarowała, że będzie propagować na tych łamach wszelką działalność na rzecz odrodzenia narodowego wśród studentów i młodzieży i rozwoju kultury białoruskiej. Co więcej, mimo, że było to czasopismo wydawane przez organizację studencką, miało być ono otwarte dla innych, także dla młodzieży szkolnej²⁶. Redaktorami tej gazetki byli między innymi: Adolf Zianiuk (Адолф Зянюк), Stanisław Stankiewicz (Станіслаў Станкевіч), Mikołaj Szkielenak (Мікалай Шкелёнак) czy Janka Szutowicz (Янка Шутовіч).

Ogólne podziały polityczne w łonie organizacji białoruskich na terenie Polski miały swoje odbicie w podziałach, które rysowały się w ruchu studenckim. I tak, w roku 1929, pod wpływem wzrostu wpływów chadeckich w Białoruskim Związku Akademickim USB w Wilnie, doszło do rozłamu. Grupa 19 komunizujących studentów, do których należeli między innymi Arkadiusz Wierzbicki, Herman Wielecki, Julian Sakowicz dokonała secesji ze Związku i utworzyła Niezależny Związek Studentów Białoruskich²⁷. Jaki był dalszy los nowej organizacji nie wiadomo.

²⁰ Związek Akademików Białorusinów // *Alma Mater Vilnensis*. 1925. Z. 3. S. 108.

²¹ Skład uniwersytetu w roku akademickim 1934/35. Wilno, b. d. S. 49–50.

²² *Mironowicz E.* Politycy i społeczeństwo białoruskie II Rzeczypospolitej wobec idei własnego państwa // *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 1998. Z. 9. S. 56; *Zienkiewicz T.* Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego. S. 176.

²³ *Paprocka W.* Białoruskie organizacje społeczno-kulturalne na Kresach Wschodnich w II Rzeczypospolitej // *Etnografia Polska*. 1999. T. XLIII. Z. 1–2. S. 17; *Mironowicz E.* Politycy i społeczeństwo białoruskie... S. 176.

²⁴ Związek Akademików Białorusinów. S. 108.

²⁵ *Zienkiewicz T.* Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego. S. 176; *Belaruskiya Kaapratywnyya Kursy tseraz karepandantsyu* // *Studenskaya Dumka*. 1930. Nr. 2. S. 41.

²⁶ Redaktsyya. *Snezhaniy 1924* // *Studenskaya Dumka*. 1924. Nr. 1. S. 2–3.

²⁷ *Pilch A.* „Rzeczypospolita Akademicka”. S. 272–273.

Prorządowa postawa BZA zaczęła się zmieniać w połowie lat 30., wtedy to, w końcu roku 1935 polskie czynniki rządowe zauważyły, że Białorusini ze Związku ostentacyjnie zaczynają się odcinać od dotychczasowej postawy wobec władz państwowych. Najlepiej było to widzieć przy okazji 15 rocznicy istnienia tej organizacji, kiedy to zaproszono na uroczystość stowarzyszenia ukraińskie i litewskie jednak żadnej z organizacji polskich²⁸. Co więcej, członkom BZA zabroniono także należeć do polskich organizacji.

Kolejną ważną organizacją dla białoruskiego środowiska studentów USB był powołana w 1931 r. korporacja „Scorynia” („Skorynia”), która powstała po tym jak uwidoczniły się różnice ideologiczne między członkami BZA²⁹. Studenci (22 osoby) ze „Scorynii”, którzy początkowo pozostawali członkami BZA³⁰, należeli do nurtu ugodowego wobec władz państwowych w Polsce, które w związku z tym hojnie subsydiowały działalność korporacji³¹. W roku 1932, w związku z krytyką jakiej „Scorynia” poddała, działające w Pradze, Abjednaniye Biełaruskich Studenckich Arhanizacyjau na Europu (ABSA)³², zarząd BZA usunął ze szeregów organizacji wszystkich korporantów. Członkowie „Scorynii” zarzucali, że biuletyn wydawany przez ABSA zawierał zbyt antypolskie treści³³.

Białoruscy korporanci oprócz działalności charakterystycznej dla tego rodzaju stowarzyszeń, czyli spotkań towarzysko-kulturalnych, propagowali w swoim środowisku pomysł białoruskiej, narodowej działalności pozytywistycznej. Jak to wyrażono w artykule wstępnym czasopisma „Novaja Varta” — „Trzeba podtrzymywać i budzić świadomość narodową. Czas tworzyć białoruski pozytywizm, jak tworzyli go Polacy w końcu XIX w. i Ukraińcy pod panowaniem austriackim”³⁴.

Zasięg oddziaływania tych teorii nie był zbyt wielki, mimo wsparcia ze strony władz polskich. Czasopismo „Novaja Varta” wydawane od listopada 1931 roku, które miało służyć propagowaniu tych idei, jak i ogólnie działalności „Scorynii” ukazało się jedynie 3 razy³⁵. Warto też zauważyć, że w przeciwieństwie do organu BZA, czasopisma „Студэнская Думка”, która była drukowana cały czas cyrylicą i dopiero w ostatni numerze z roku 1935 zamieszczono tam kilka tekstów białoruskich pisanych czcionką łacińską, „Novaja Varta” w całości była drukowana czcionką łacińską. Można to więc odczytywać na pewno jako jeden z objawów polonofilstwa tego stowarzyszenia.

Żywoć białoruskiej korporacji na USB nie był długi, w 1934 r. została ona rozwiązana przez władze rektorskie USB „na skutek nie licującego z godnością akademika zachowania się większości członków”. W miejsce tej organizacji powołano więc nowe stowarzyszenie — Białoruskie Stowarzyszenie Akademickie im. Franciszka Skoryny³⁶. Na czele tworzącego się

²⁸ Mironowicz E. Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowskiego. Białystok, 2007. S. 125.

²⁹ Paprocka W. Szkolnictwo białoruskie na Kresach Wschodnich w świetle polityki mniejszościowej II Rzeczypospolitej // Etnografia Polska. 1998. T. XLII. Z. 1–2. S. 70.

³⁰ Pilch A. „Rzeczpospolita Akademicka”... S. 273.

³¹ Mironowicz E. Białorusini i Ukraińcy... S. 125.

³² Powołana w 1924 roku organizacja ta skupiała białoruskie stowarzyszenia studenckie istniejące wtedy w Wilnie, Berlinie, Paryżu i Rzymie. Więcej na ten temat patrz: Ocytko M. Białoruska społeczność w Pradze w okresie międzywojennym. Stan badań // Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego / Red. M. Kietliński i W. Śleszyński. Białystok, 2004. S. 24–29.

³³ Pilch A. „Rzeczpospolita Akademicka”... S. 273; Zieniuk J. 13. XII. 31 h. // Novaja Varta. 1932. Nr. 2. S. 15–18.

³⁴ Ad redakcyi // Novaja Varta. 1932. Nr. 2. S. 3.

³⁵ Pilch A. Prasa studencka w Polsce 1918–1939. Zarys historyczny. Bibliografia. Kraków, 1990. S. 73.

³⁶ Pod nowym shyldam // Studenskaya Dumka. 1935. Nr. 1. S. 32; Mniejszości narodowe w Polsce. Białorusini // Sprawy Narodowościowe. 1934. Nr. 5–6.

towarzystwa stanął A. Müller związany z Towarzystwem Oświaty Białoruskiej i jednocześnie instruktor Straży Przedniej. W późniejszym okresie mniej już widać na uczelni członków dawnej „Scorynii”. Od czasu do czasu można jeszcze było przeczytać drobne opinie o nich w czasopiśmie komunizujących, które sympatyzowały BZA. Jako przykład niech posłuży notatka z gazety „Poprostu”:

„Mówią Młodzi!” — pod takim tytułem ukazał się w grudniu pierwszy numer „miesięcznika społeczno – literackiego młodzieży białoruskiej. Jak widać z podanych nazwisk kolegium redakcyjnego, „młodzież” tę stanowią zwolennicy p. Ostrowskiego, byli członkowie białoruskiej sanacyjnej korporacji «Skorynii», rozwiązanej przez Rektora USB na skutek „nie licującego z godnością akademika” zachowania się większości członków tej organizacji. Cały numer aż roi się od panegiryków pod adresem swego „wodza duchowego” p. Ostrowskiego i jest właściwie poświęcony obronie Ostrowskiego przed druzgocącym go moralnie orzeczeniem Sądu Obywatelskiego.

Białorusini zbyt dobrze znają p. Ostrowskiego i widocznie dlatego redaktorzy wydają swój miesięcznik po polsku próbując znaleźć „poparcie i obronę” w mniej orientującym się w życiu białoruskim społeczeństwie polskim³⁷.

Oprócz organizacji już wymienionych, od roku akademickiego 1934/35 działało na USB także Koło Przyjaciół Białorusoznawstwa, w innych miejscach występujące pod nazwą Akademickie Koło Przyjaciół Białorusoznawstwa przy USB. Według sprawozdania z 1 lutego 1934 roku liczyło 19 członków. Ta organizacja miała charakter koła naukowego i jej głównym sposobem działania były prowadzenie odczytów i organizowanie badań na historia i folklorem białoruskim.

Wymienione wyżej organizacje były tworzone jako stowarzyszenia środowiskowe, zrzeszające osoby, które łączyło wspólne pochodzenie narodowe. Były to więc grupy skierowane w swoim działaniu głównie do wewnątrz. Aby zmienić taki stan rzeczy, w roku akademickim 1928/29, studenci białoruscy, litewscy i ukraińscy podjęli próbę włączenia się do prac Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej, czyli tak zwanego Bratniaka. Jak się okazało, próba zmiany statutu organizacji aby zmienić jej charakter z polskiej na ogólnoakademicką spełniła na niczym³⁸. Pewne kroki w kierunku zbliżenia się do Białorusinów z BZA podjęli studenci skupieni wokół Henryka Dembińskiego (tak zwana Lewica Akademicka), którzy na przełomie lat 20. i 30. już wyraźnie optowali w stronę komunizmu. Samemu Dembińskiemu bardzo imponowała działalność „Hromady”, która była związana z Komunistyczną Partią Zachodniej Białorusi³⁹. Okazało się jednak, że BZA, które wtedy już skłaniało się ku chadecji, nie ma wspólnej płaszczyzny porozumienia z grupą Dembińskiego. Surogatem wejścia w środowisko białoruskie było zaangażowanie się w działalność Lewicy Akademickiej Maksyma Tanka⁴⁰, który jednak nie był studentem.

Brak zrozumienia wśród polskiej większości, spowodował skierowanie wysiłków na zacieśnienie kontaktów z organizacjami innych mniejszości narodowych. Takim działaniom sprzyjała nie tylko pozycja mniejszości ale także aktualnie zbliżona opcja polityczna większości organizacji. Mowa tu oczywiście o chadecji, która też miała przewagę na przykład w organizacjach litewskich⁴¹.

³⁷ „Mówią Młodzi!” // *Poprostu*. 1936. Nr. 12 z 20 I. S. 9.

³⁸ *Pilch A.* „Rzeczpospolita Akademicka”... S. 273.

³⁹ *Filipajtis E.* *Lewica Akademicka w Wilnie 1930 – pocz. 1935*. Białystok, 1965. S. 45.

⁴⁰ Maksim Tank właściwie Eugeniusz Skorko (Jauhien Skurko, Яўген Іванавіч Скурко).

⁴¹ *Karosas J.* *Mówią kamienie Wilna*. Warszawa 1968. S. 238–239.

Przy okazji prezentacji organizacji studenckich wspominano o czasopismach wydawanych przez nie. Oprócz wymienionych wyżej tytułów, głównie w połowie lat 30. białoruscy studenci wydawali jeszcze kilka innych pozycji. Były to: „25 Сакавіка” ideologicznie zbliżony do chadeckiej; „Голас студэнта” jednodniówka wydana przez BZA; „Šlach Biełaruskaha Studenta”; „Золак” pismo tzw. Młodej Białoruskiej Niezależnej Myśli; „Вольная Думка”. Liczba wszystkich numerów podanych tytułów czasopism nie jest zbyt wielka, obejmuje łącznie 42 zeszyty. Kiedy porówna się to jednak z liczbą tytułów i liczbą egzemplarzy, które wydawali na USB w Wilnie studenci Polacy, nie wygląda to już tak skromnie⁴². W wypadku większość polskich periodyków najczęściej ukazywało się po kilka numerów, po czym pismo zawieszano. W wypadku mniejszości litewskiej, która na uczelni była bardziej liczna niż Białorusini, wydano tylko jeden tytuł czasopisma. Oceniają więc działalność wydawniczą Białorusinów z tej perspektywy należy uznać, że byli na tym polu bardzo aktywni.

Obecność studentów białoruskich na uczelni to jedno, a kwestia szeroko pojętej problematyki białoruskiej w sferze badawczej to drugie. Jak już wspomniano na wstępie w momencie tworzenia USB myśłano głównie o stworzeniu polskiej placówki naukowej wzmacniającej kulturę polską na terenach wschodnich. Jednak mimo to, dzięki szeroko zakrojonym badaniom regionalnym, siłą rzeczy tematyka białoruska musiała być obecna. Niestety długo istniały problemy z lektoratem języka białoruskiego. Pierwszy raz, na rok pojawił się on w roku akademickim 1920/21, prowadzącym był zaś Marian Massonius. Stały lektorat zaczęto prowadzić dopiero po dziesięciu latach, od roku akademickiego 1930/31. Prowadził je Białorusin dr Jan (Janka) Stankiewicz. Od roku akademickiego 1938/39 prowadził też zajęcia z zakresu nowszej literatury białoruskiej⁴³. W trakcie swojej pracy na USB Stankiewicz przygotował także kilka prac językoznawczych poświęconych na przykład historii języka białoruskiego. Z kolei w pierwszym roku istnienia uczelni Feliks Koneczny prowadził zajęcia „Przegląd dziejów Litwy i Białorusi”. Z kolei w roku 1924 oraz także później, Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa dawała wykłady z zakresu etnografii Białorusinów. Studenci białoruscy zachwalali je jako ciekawe, ale mieli jedno zastrzeżenie, otóż marzyło im się słuchanie tych wystąpień, nie w języku polskim lecz białoruskim⁴⁴. Z tymi wykładami korespondowała działalność istniejącego przy uniwersytecie Muzeum Etnograficznego, gdzie przechowywano i opracowywano zbiory etnograficzne z terenów ziem północno-wschodnich, a więc siłą rzeczy dotyczących także funkcjonowania ludności białoruskiej.

Zasadnicze znaczenie dla rozwoju badań białoruskich na USB w Wilnie miało powołanie 1933 roku Studium Specjalnego Historii Prawa Litewskiego. Zgodnie ze statutem studium miało się zajmować prowadzeniem badań nad historią ustroju i prawa sądowego Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie przed rozbiorami. Oprócz prac badawczych miano kompletować bibliotekę specjalistyczną, której znaczącą część miały stanowić materiały (odpisy) pozyskane z archiwów państwowych i prywatnych. Organizatorem i kierownikiem Studium Specjalnego Historii Prawa Litewskiego był Stefan Ehrenkreutz, którego wspomagali inni prawnicy: Jan Adamus, Seweryn Wysłouch i Alina Wawrzyńczykowa. Oprócz nich, ze studium współpracowali także historycy: Henryk Łowmiański i Stanisław Franciszek Za-

⁴² Wszystkie podane tytuły dostępne są w formie skanów w cyfrowej bibliotece Litewskiej Akademii Nauk. (Lietuvos mokslų akademijos vrublevskių bibliotekos, skaitmeninis senųjų periodinių leidinių archyvas): http://aleph.library.lt/F?func=file&file_name=base-list.

⁴³ Zienkiewicz T. Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego. S. 175.

⁴⁴ Khronika // Studenskaya Dumka. 1924. Nr. 1. S. 39.

яączkowski. В назwie studium pojawia się zwrot “права litewskiego” wiadomo jednak, że ze względu на характер Wielkiego Księstwa Litewskiego, badania nad jego przeszłością wzbogacają historiografię obu narodów.

Cały dorobek historiograficzny USB в zakresie badań białoruskich wymaga jeszcze opracowania. Obejmuje on nie tylko prace naukowców współpracujących ze Studium, ale także wiele prac magisterskich i doktorskich przygotowywanych przez studentów tej uczelni. Ten cały materiał przechowywany jest w większości до dzisiaj в Centralnym Litewskim Archiwum Państwowym в Wilnie, в zespole akt Uniwersytetu Stefana Batorego. Wiele prac został jednak już opublikowanych в okresie międzywojennym. Warto tu wspomnieć choćby cytowaną już wyżej pracę Seweryna Wysłoucha о świadomości narodowej ludności białoruskiej на Wileńszczyźnie. Równie ważne i cenne są też dwie inne publikacje tego autora, jedna poświęcona Ziemi Oszmiańskiej, а druga Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi. Ciekawe są uwagi współczesnego recenzenta odnoszące się do ostatniej pozycji. Píše on:

...We wnioskach końcowych swej doskonałej pod względem układu i ekspozycji pracy wyciąga Wysłouch konkretne postulaty, niezmiernie cenne punkty widzenia polskiej racji stanu. Podkreśla konieczność przeprowadzenia szerokiego programu reform на Ziemiach Wschodnich, usunięcia wszelkich niedomagań aparatu państwowego, wynikłych ze zbytniego scentralizowania życia państwowego, przyznania Białorusinom należnego im miejsca в dziele współbudownictwa państwa polskiego, wreszcie poprawy sytuacji gospodarczej wsi Kresowej...⁴⁵

Widać tu wyraźnie, że autor prowadząc rzetelne badania i wyciągając uczciwe wnioski, starał się znaleźć także receptę на rozwiązanie przynajmniej niektórych problemów związanych з funkcjonowaniem mniejszości białoruskiej. To było jednak możliwe tylko dzięki temu, że środowisko naukowe Wilna było otwarte на problemy wszystkich mieszkańców regionu.

Niniejsze wystąpienie to tylko zarys problemu, który wymaga dokładniejszego opracowania. Tu wskazano jedynie на główne zagadnienia oraz przedstawiono kierunki, в którą stronę powinny pójść dalsze, już bardziej szczegółowe badania.

Данные о статье:

Автор: Сребраковский, Александр, доктор истории, Вроцлавский Университет, Вроцлав, Польша, srebrakowski@gmail.com

Заголовок: Бiałoruś i białorusini на Uniwersytecie Stefana Batorego в Wilnie [Беларусь и белорусы в Университете Стефана Батория в Вильнюсе]

Резюме: Университет Стефана Батория в Вильнюсе функционировал в 1919–1939 гг. был самым маленьким государственным университетом в довоенной Польше. По данным 1919 г., на территории Вильнюсской области (Okręg Wileński), поляки составляли 53,6 % жителей, Белорусы — 21,4 %, Евреи — 8,1, Литовцы — 6,9 %, и 2,3 % так называемые «Здешние» («Tutejsi»), 7,7 % — другие национальности. Несмотря на это, студентов белорусской национальности в этом университете было не больше 3 %. В 1919 г. число учащихся белорусской национальности составляло 5 человек, а в 1936 г. — 99 человек.

Студенты-белорусы вели активную деятельность по взаимопомощи и политическую. В противоположность остальным национальным меньшинствам в университете, белорусам удавалось издавать многочисленные газетные статьи, где освещались актуальные политические и общественные вопросы, которые были предметом дискуссии не только в академической среде.

В статье анализируются статистические данные о количестве студентов в университете, перечислены существовавшие белорусские студенческие организации, представлена студенческая белорусская пресса и ее политические направления.

⁴⁵ Alma Mater Vilnensis. 1933. Z. 11. S. 103.

Ключевые слова: Университет Стефана Батория 1919–1939, Вильнюс (Вильно), студенчество, межэтнические (межнациональные) отношения, белорусоведение

Information about the article

Author: Srebrakowski, Aleksander, Doctor of Historical Science, Wrocław University, Wrocław, Poland, srebrakowski@gmail.com

Title: Byelorussia and Byelorussians in the University of Stephan Bathory in Vilnius.

Abstract: The Stephen Bathory University (USB) in Vilnius functioned in years 1919–1939. It was the smallest state university in pre-war Poland. According to official statistics from 1919 of inhabitants of the territory of Vilnius District comprised 53,6 % of Poles, 21,4 % of Belarusians, 8,1 % of Jews, 6,9 % of Lithuanians, 2,3 % of so called «locals» and 7,7 % of other nationalities. Nevertheless at that time there were no more than 3 % of Belarusian students at the University. In 1919 there were only 5 persons of Belarusian nationality and in 1936 their number rose to 99.

Although they were a small group, Belarusian students conducted intense self-help and political activity. Contrary to other minorities, they published numerous and various articles/press, where they referred to the current political and social issues discussed not only in academic environment.

In this article, which is only a reconnaissance research, the author presents statistics data referring to their presence at the University. Lists of Belarusian student organizations have been mentioned along with Belarusian press and its political directions.

Key words: The University of Stefan Batory 1919–1939, Vilnius (Vilna), students, ethnic (inter-ethnic relations

References (Transliteration):

- Eberhardt, Piotr. *Polska granica wschodnia 1939–1945*. Warszawa: «Editions Spotkania», 1993. 223 s.
- Eberhardt, Piotr. *Przemiany narodowościowe na Białorusi*. Warszawa: «Editions Spotkania», 1994. 181 s.
- Filipajtis, Eugeniusz. *Lewica Akademicka w Wilnie 1930 – pocz. 1935*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, 1965. 71 s.
- Januszewska-Jurkiewicz, Joanna. *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010. 710 s.
- Mackiewicz, Józef. *Bunt rojstów*. Wilno: «Słowo», 1938. 216 s.
- Mironowicz, Eugeniusz. *Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu pilsudczykowski*. Białystok: «Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie», 2007. 293 s.
- Mironowicz, Eugeniusz. Politycy i społeczeństwo białoruskie II Rzeczypospolitej wobec idei własnego państwa, in *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 1998. Z. 9. S. 50–57.
- Ocytko, Małgorzata. Białoruska społeczność w Pradze w okresie międzywojennym. Stan badań, in *Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego* / Red. Marek Kietliński i Wojciech Śleszyński. Białystok: «PRYMAT», 2004. S. 24–29.
- Opacki, Zbigniew. Reaktywacja czy powstanie? Dyskusje wokół utworzenia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w latach 1918–1919, in *Kwartalnik Historyczny*. 1998. Nr. 3. S. 49–64.
- Paprocka, Wanda. Białoruskie organizacje społeczno-kulturalne na Kresach Wschodnich w II Rzeczypospolitej, in *Etnografia Polska*. 1999. T. XLIII. Z. 1–2. S. 5–20.
- Paprocka, Wanda. Szkolnictwo białoruskie na Kresach Wschodnich w świetle polityki mniejszościowej II Rzeczypospolitej, in *Etnografia Polska*. 1998. T. XLII. Z. 1–2. S. 51–72.
- Pilch, Andrzej. *«Rzeczpospolita Akademicka». Studenci i polityka 1918–1933*. Kraków: «Księgarnia Akademicka», 1997. 330 s.
- Pilch, Andrzej. *Prasa studencka w Polsce 1918–1939*. Zarys historyczny. Bibliografia. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego 1990. 187 s. (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. MI. Prace Historyczne. Zeszyt 96.)
- Srebrakowski, Aleksander. Informacja o studentach Białorusinach studiujących na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, in *Belaruska-pol'skiya arkhivalii: Stan i perspektyvy* / Red. Kuz'ma. Kozak. Minsk: «NA RB», 2003. S. 109–114. (Belaruska-Pol'ski Praktikum. Nr. 4.)

Srebrakowski, Aleksander. Litwa i Litwini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, in *Stosunki polsko-litewskie wczoraj i dziś. Historia, kultura, polityka* / Pod red. Wandy Krystyny Roman i Joanny Marszałek-Kawy. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. S. 105–136.

Srebrakowski, Aleksander. Struktura narodowościowa Kresów północno-wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1931–1939, in *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948* / Pod red. Stanisława Ciesielskiego. Toruń: Adam Marszałek, 2003. S. 127–148.

Zamojska, Dorota. *Akademicy i urzędnicy. Kształtowanie ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce 1915–1920*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2009. S. 79–112.

Zienkiewicz, Tadeusz. *Białorusini na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (rekonesans)* // *Acta Polono-Ruthenica*. 2009. T. IX. S. 173–183.